

Işık, R. & Bulut, M. B. (2021). Yasmina Khadra'nın "Kaddafi'nin Son Gecesi" adlı romanının teknik yönden incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 703-737.

DOI: 10.21550/sosbilder.787472
Araştırma Makalesi / Research Article

YASMİNA KHADRA'NIN "KADDAFİ'NİN SON GECESİ" ADLI ROMANININ TEKNİK YÖNDEN İNCELENMESİ

Rıfat IŞIK*

Mehmet Beşir BULUT**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 28 Ağustos / August 2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 8 Kasım / November 2020

ÖZET

Asker kökenli bir yazar ve modern Arap edebiyatının son dönemde eser veren önemli kalemlerinden biri olan Yasmina Khadra, Fransa'da yaptığı çalışmalarında gerçek ismini kullanmamış, onun yerine eşinin ismini (Yasmina Khadra) kullanmış ve bu isimle meşhur olmuştur. Yazarın eserleri kırtan fazla dile çevrilmiş, bazıları filmlere konu olmuştur. Yasmina Khadra, bu romanında, Libya lideri Muammer Kaddafi'nin 2011 yılının Ekim ayında en yakınında bulunanlarla beraber, memleketi Sirte'de saklandığı son zamanlarını, sıra dışı hayatından birtakım kesitleri ve onun Batı'ya karşı olan dinmez öfkesini etkileyici ve akıcı bir üslupla okuyucuya aktarmıştır. Avrupa'nın yanı sıra ülkemizde de büyük ses getiren bu eser, genel roman çözümleme yöntemleri kullanılarak teknik açıdan incelenerek çalışmamıza konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Modern Arap Edebiyatı, Yasmina Khadra, Muammer Kaddafi, Son Gece*

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya / TÜRKİYE, rifatisik@selcuk.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya / TÜRKİYE, besirbulutt@gmail.com

A Technical Analysis of Yasmina Khadra's Novel "Gaddafi's Last Night"

ABSTRACT

Yasmina Khadra, a military-based writer and one of the most important writers of modern Arabic literature, did not use his real name in his works in France; instead he used his wife's name (Yasmina Khadra) and became famous with this name. The author's works have been translated into more than forty languages; some of them have been the subject of films. In this novel, the writer conveys the last time of Libyan leader Muammar Gaddafi, who was hiding in his hometown Sirte in October 2011, with the closest ones, some parts of his extraordinary life and his inconsolable anger towards the West in an impressive style. This work, which has made a tremendous impact in Europe and in our country, has been the subject of our study by analyzing it technically using general novel analysis methods.

Key words: *Modern Arabic Literature, Yasmina Khadra, Muammar Gaddafi, The Last Night*

Giriş

Arap edebiyatında romanın sanatsal olarak Mısır'da Muhammed Hüseyin Heykel'in 1914 yılında yayımlanan "Zeynep" romanı ile başladığı görülürken Cezayir'e bakıldığında romanın sanatsal olarak ortaya çıkışı arasında ciddi bir zamansal farklılık olduğu ortadadır. Bu durumun nedeni ise Cezayir halkı ve aydınlarının tüm çabalarını, halkı asimile etme çabası içerisinde olan sömürgeci yönetime karşı kullanmaları ve tüm çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmalarından kaynaklanmaktadır (Can, 2013b: 48). Cezayir romanı, toplumun bünyesinde bulunan tüm grupların ve toplumun geleneklerinin bir yansıması görünümündedir (Hıdır, 1967: 142). Cezayir, Fransa'nın sömürgesi altında uzun dönem kalmıştır. Cezayir, Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde sömürge etkisini en şiddetli şekilde hisseden ülkedir. Fransızca yazılmış (Frankofon) olgusu, Fransız sömürgesinin Cezayir'de kökleşmeye başladığı zamanlarda ortaya çıkmış bir olgudur.

Bu olgu, Cezayir edebiyatı içerisinde son dönemlere kadar etkisini korumuştur (Can, 2013b: 60). Ayrıca Fransızca yazılan Cezayir romanı 1920'lerde başlamış, 1950'li yıllarda büyük bir ilerleme kaydetmiştir (Gökgöz, 2018: 294).

Cezayirli roman ve hikâye yazarı olan Yasmina Khadra'nın asıl adı, Muhammed Mûlsehûl'dur. 1955 yılında Cezayir'in güneybatısında bulunan Beşşâr iline bağlı olan Kinadsa'da dünyaya gelmiş olan yazar, göçebe bir aileye mensuptur. Babasının askeri kökenli olması nedeniyle 9 yaşında iken askeri okula kayıt ettirilmiştir. Edebiyata ve yazmaya olan eğilimi bu okuldayken başlamıştır (Gökgöz, 2017: 174). Uzun bir süre Cezayir ordusunda görev yapan yazar 1980'li yıllarda yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Ancak 1978-2000 yılları arasında genel anlamda var olan askeri sansür sebebiyle eşinin adı olan "Yasmina Khadra" takma adını kullanmaya başlamıştır. Mûlsehûl, bu konu ile ilgili olarak Fransız gazetesi *Le Monde*'ye vermiş olduğu röportajda şu ifadeleri kullanmıştır: "*Sen bana ismini hayatım boyunca kullanmam için verirken ben sana sonsuza dek kullanman için veriyorum*". Yazar, eşinin kullanmış olduğu bu ifadelerin ardından hem eşine duymuş olduğu sevgi hem de Cezayir kadınına duymuş olduğu saygıdan dolayı bu takma adı kullanmaya karar verdiğini belirtmiştir (Fischbach, 2008: 417, 418; Gökgöz, 2017: 174).

Yukarıda da belirtildiği üzere çocukluğundan itibaren yazmaya ilgi duyan yazar, edebi hayatı boyunca birçok eser kaleme almıştır. Yazmış olduğu eserler aracılığıyla bazı ödüllere layık görülmüştür. Bu ödüller, San Francisco Chronicle ve The Christian Science Monitor tarafından "2005'in En İyi Kitabı", Fransa, Belçika, İsviçre ve Kanada'daki yaklaşık beş bin kitapçı tarafından seçilen 2006'da "Prix des libraires Ödülü", 2011 yılında Fransız Akademisi tarafından verilen "Littérature Henri Gal Grand Prix Ödülü" ve son olarak, 2018 Belles-Lettres kategorisinde "Grand Prix of Literary Associations"dır.

45 yaşına kadar orduda görev yapan Khadra, 36 yıllık askeri geçmişine rağmen kendisini her zaman bir yazar gibi hissettiğini söylemiştir. İlerleyen dönemlerde gerçek kimliği ortaya çıkmış ve Paris'e taşınmak zorunda kalmıştır. Youcef Merahi kendisi ile yapmış olduğu röportajda ilk olarak kendisine nasıl hitap etmesi gerektiği ile ilgili bir soru sormuştur. O da herkes gibi "Yasmina Khadra" olarak hitap edilmesini istemiştir. Kimliği açığa çıktıktan sonra da takma adını kullanmaya devam eden yazar, bunun sebebi olarak kadınlığı savunmanın kendisi için bir yol olduğunu ve kadınların gücünü tanımının utanç verici olmadığını söylemiştir. Ayrıca kadın isminin kendisine saygısını artırdığını ve annesi, eşi, kız kardeşi gibi sevdiği kadınlarla aynı seviyeye getirdiğini belirtmiştir (Durham, 2013: 234, 235).

Eserlerini Fransızca olarak kaleme alan Yasmina Khadra, savaş, terör, kimlik ve ulusal sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Akıcı ve anlaşılır bir üslup ile kaleme aldığı eserleri, kendisinin yaratıcılığını gösteren en önemli noktalardan birisidir. Yazmış olduğu romanları ile adından sıkça söz ettiren yazar, uluslararası arenada tanınır eserler kaleme almıştır (Gökgöz, 2017: 175-179). *Amen, La fille du pont* (Köprüdeki Kız), *el-Kahira, cellule de la mort* (Kahire: Ölüm Hücresi), *De l'aure cote de la ville* (Şehrin Öteki Yüzü), *Les Agneaux de Seigneur* (Tanrı'nın Adı), *L'écrivain* (Yazar), *L'Imposture des mots* (Kelimelerin Sahtekalığı), *L'attentat* (Saldırı), *Les Sirenes de Baghdad* (Bağdat'ın Sirenleri) ve *Ce que le jour doit à la nuit* (Günün Geceye Borcu) en meşhur eserleri arasında yer almaktadır (Fischbach, 2008: 417-419).

Yasmina Khadra kamuoyuna yapmış olduğu pek çok açıklamada, yazdıklarında bir hikâye anlatmayı amaçlamadığını ve bundan daha önemli bir şey inşa etme arzusu olduğunu aktarmıştır (Fischbach, 2008: 419).

Bu bağlamda Yasmina Khadra'nın "Kaddafi'nin Son Gecesi" adlı romanını incelemeye geçmeden önce roman kelimesinin anlamı üzerinde durmak faydalı olacaktır. Roman, hayatı açan, sergileyen, var olan ayrıntıları ait olduğu yere koyan ve gerçekleri genellikle yeniden şekillendirerek sunan edebi bir türdür. Roman, hikâyeden daha uzun, kişi, yer ve zamana bağlı bir şekilde nesir tarzında kurgulanarak olayların anlatılma biçimidir. Bir şekilde birbirleriyle bağlantılı olayların, metin hâlinde anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde verilmesidir (Çetin, 2019: 67). Günümüzde, modern dünyayı en iyi anlatmanın yaygın metotlarından biri olan romanın tarihsel bir süreci olmakla beraber günümüz şekliyle kullanılması XVIII. yüzyıla dayanmaktadır (Tepebaşılı, 2019: 23; Tekin, 2019: 1). Yasmina Khadra'nın "Kaddafi'nin Son Gecesi" adlı romanı, yukarıda verilen tanıma tam olarak uymaktadır. 2015 yılının en çok satan kitapları arasına giren eser, yakın tarihimizin önemli siyasi simalarından ve ülkesine kırk yıllık bir yönetimle damga vurmuş Muammer Kaddafi'nin yaşamış olduğu son anları, detaylı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Roman, tam anlamıyla kronolojik bir akış düzeni olmadan, bir giriş ve on altı bölümden oluşmaktadır.

1. Olay Örgüsü

Olay, kavram olarak yazar tarafından sunulan içeriğin peş peşe öylesine sıralanarak okuyucuya sunulmasıdır. Olayın farklı yazarlarca bir takım küçük değişikliklerle tekrar verilmesi mümkündür. Olay örgüsü ise, yazarın elinden çıkmış, detaylarla yoğurularak belli basamaklarla örülen olgudur. Diğer bir ifadeyle, somut bir şekilde o eserde yer alan mekân yapısı, kişi sunumu, anlatıcı ve dilin kullanımı, olay zinciri, işlenen olayların ustalıklı birbirine bağlanmasını kapsamaktadır (Tepebaşılı, 2019: 61-62). Olay örgüsünde önemli olan, anlatıda bir sebep ve sonuç ilişkisinin olmasıdır. Ayrıca, yazarın anlatıyı belli bir amaca göre şekillendirmesi ve öznel bir bakış açısı

içerisinde olmasıdır (Tekin, 2019: 71). Yazar, sürükleyici bir olay örgüsüyle romanını kurgulamış ve okuyucunun beğenisine sunmuştur.

Yazar, romanın anlatıcısını, Kaddafi olarak belirlemiştir. Roman, "Sirte, ikinci bölge, 2011 19 Ekim'i 20 Ekim'e bağlayan gece" ibaresiyle başlamaktadır. Bu tarih, romanın da konusunu teşkil eden ve Kaddafi'nin son gecesini ele almaktadır. Roman, Kaddafi'nin çocukluk dönemine ait olan ve dayısıyla yaşadığı bir anıyla başlamaktadır.

Kaddafi, dayısıyla zaman zaman çöle gitmektedir. Bu gezilerin amacı, ruhlarını arındırmaktır. Dayısı, tanınmayan mütevazı bir şair, dokunaklı bir bedavidir. Kaddafi, dayısıyla beraber çölde kalmaktan oldukça mutlu olmaktadır. O dönem yaşadıklarını hiç unutmamaktadır. Özellikle gece karanlığında gökyüzünde izlediği ayı hiç unutmamış ve ayı izlemeyi sonraki dönemlerinde de hep tekrarlamıştır. Söz konusu son gecede de karanlık odasında gökyüzündeki dolunayı izlerken tekrar çocukluğundaki o günlere gitmiştir. Derin düşüncelerden yaverinin sesiyle sıyrılan Kaddafi, akşam yemeğinin hazır olduğunu öğrenir. Yemeğinin yanına getirilmesini istemesine rağmen bulunduğu oda güvenli olmadığı gerekçesiyle camları karartılan yan taraftaki odaya davet edilir. Yaveri önde, kendisi arkada söylenen odaya geçerler.

Kaldığı bu yer, oğlu Muttasım tarafından askerleri ve çevresindekiler için karargâh olarak kullanılan, ikinci bölge olarak isimlendirilen bölgenin merkezinde eski bir okul binasıdır. Kaddafi, kendisine ayrılan odada yemek yerken yaveri Mustafa ile konuştuğu sırada büyük bir patlama meydana gelir. Bu patlama, koalisyon güçlerinin savaş uçaklarından atılan ve karargâha yakın bir yere düşen bir bombadır. Kaddafi, durumu savunma bakanı General Ebû Bekir Yunus Cebir ve Halk Muhafızları Komutanı Mansur Dhao ile değerlendirmiş, gelen haberlere göre yapılan saldırının buldukları bölgeye yapılacak olan kapsamlı bir hava harekâtının başlangıcı olduğu, yakın zamanda da tam olarak başlayacağı bilgisini almıştır. Bunu

gösteren en büyük delil, yapılan bu saldırı ve karşı muhalif güçlerin bölgeyi boşaltmaya başladıkları bilgisidir. Yapılan değerlendirme neticesinde, bölgeyi boşaltmanın faydalı olacağı kanaatine varılmıştır. Odasına çekilen Kaddafi, Irak lideri Saddam Hüseyin'in başına gelenleri, Tunus'ta başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk olaylarını, Tunus lideri Bin Ali'nin bu olayların sonucunda yaşadıkları ile ülkesinden ayrılışını ve bundan duyduğu sevinci, derin derin düşünmektedir. Nitekim Kaddafi, Bin Ali'yi Arap liderleri içinde en tecrübesiz, korkak ve kendi çıkarları için ülkesinin ve Arap halklarının menfaatlerini satabilen bir lider olarak görmektedir. Ayrıca, Bin Ali'yi gevşek, zavallı ve cansız olarak tarif etmektedir. Bu şekilde gördüğü ve tasvir ettiği bir Arap liderinin devrilmiş olması ise ona mutluluk vermiştir.

Kaddafi, gelen bir arabanın sesiyle daldığı düşüncelerden sıyrılır. Gelen arabanın, oğlu Muttasım'a ait olduğunu düşünmüştür. Ancak, gelenlerin bölgede bulunan ve kendilerine ait olan keşif takımından olduklarını öğrenir. Bu keşif takımı, pusuya düşmüştür. Pusuya düşen bu birlikten kurtulan bazı askerler, yaralı bir şekilde merkeze sığınmayı başarmışlardır. Fakat gelen bu askerlerden dolayı da merkezin yerinin tespit edilme tehlikesi ortaya çıkmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda merkezin derhal boşaltılması teklif edilmiş ancak Kaddafi, oğlu Muttasım'dan bir haber gelene kadar burada kalmaya karar vermiştir.

Kısa bir süre sonra planlı bir şekilde on iki araç ve elli kadar askerle Yarbay Trid, karargâha gelir. Onun gelişi, Kaddafi'yi çok sevindirmiştir. Nitekim Yarbay Trid, Kaddafi'nin en sevdiği ve güvendiği adamlarından birisidir. Kısa bir muhabbetten sonra Yarbay Trid, durum raporu verir. Kaddafi'nin oğlu Muttasım'dan selam getirmiş ve yaklaşık iki saat sonra kendisinin de geleceğini haber vermiştir. Hemen sonra Kaddafi, karargâhta bulunan komutan ve bakanlarla bir toplantı gerçekleştirmiş, durum değerlendirmesi

yapmıştır. Toplantı sonucunda Muttasım'ın gelmesiyle koalisyon bombardımanına yakalanmamak için bölgenin boşaltılması kararına varılmıştır. Kaddafi, odasına çekilmiş Kur'an okuduğu bir sırada buldukları bölgenin yakınlarında art arda üç patlama meydana gelir. Koalisyon bombardımanının başladığını zanneden Kaddafi, bulunduğu binanın damına çıkmış, her şeyin burada bitmesini istemiştir. Yapılan tüm uyarılara rağmen içeri girmemiş, sonunun öldürülen Arap liderlerinin (Saddam) sonu gibi olamayacağını haykırıp durmuştur. Eski günlerini ve Arap liderlerini düşünerek lanetler okumuş ve bulunduğu yerin yakınında yaşanan bir patlamanın ardından yaşadığı aşırı stres ve düşen şekerinin de etkisiyle bayılmıştır. Ardından Yarbay Trid tarafından alınıp güvenli bir yere götürülmüştür. Kendine geldikten sonra getirilen yemeği yememiş, doktorun muayene isteğini de reddetmiştir. Oğlu Muttasım'ın gelip gelmediğini sormuş, olumsuz cevap almasıyla da etrafındakilere bağırıp gerginlik çıkartmıştır.

Yarbay Trid ile yaptıkları konuşma sırasında buldukları binada iki el silah sesi duyulur. Yapılan inceleme sonucunda hizmetçilerden birisinin cinnet geçirdiği ve bunun etkisiyle önce arkadaşını ardından da kendisini vurarak intihar ettiği anlaşılmıştır. Bu kısa panik hâlden sonra Kaddafi, yanındakilere buldukları bölgeyi en kısa zamanda terk etmek için birliklerin hazır olması emrini vermiştir.

Kaddafi, yanında bulunan Yarbay Trid ile saat sabahın beşinde sohbet etmektedir. Binanın giriş katı oldukça kalabalıklaşmış, bağırış çağrışlar artmıştır. Durumu öğrenmek isteyen Kaddafi'nin huzuruna sorumlu subay getirilir. Subay, oğlunun gönderdiği yirmi araçlık konvoyun geldiğini ve oğlunun da arkalarından gelmekte olduğu bilgisini vermiştir. Ayrıca, babası ve beraberindekilerin bölgeyi terk etmeleriyle kendilerine yetişeceği haberini verir. Bunun üzerine Kaddafi, Halk Muhafızları Komutanı Mansur Dhao ve Savunma Bakanı General Ebû Bekir Yunus Cebir ile beraber zırhlı aracına biner. Yarbay

Trid'in yaptığı plan çerçevesinde konvoy, buldukları bölgeyi terk ederek yola düşer. Kısa bir yolculuğun ardından konvoy, pusuya düşürülür. Konvoya yetişen Kaddafi'nin oğlu Muttasım'ın birliği de aynı pusuya düşmekten kurtulamamıştır. Çatışmanın şiddetiyle konvoy dağılmıştır. Tek başına kalan ve devrilen aracından çıkmak zorunda kalan Kaddafi, sığınacak bir yer ararken kendini yol üzerindeki bir menfezin içine atmaya başarmıştır. Kısa bir süre sonra çatışmalar durmuş, Kaddafi saklandığı yerden çıkarılarak yakalanmıştır. Muhafızların eline geçen Kaddafi, o anda bulunduğu yerde kalabalık tarafından linç edilerek öldürülmüştür.

2. Anlatıcı

Romanda anlatıcı, gören, duyan, konuşan, tanıtan, önemli elemanlardan birisi olarak tabir edilir. Romanın temeli, anlatı üzerine kuruludur. Bundan dolayı romanda anlatıcı önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıcı, var olan olayı okuyucuya sunan kişidir. Kurgulanan metnin sesi, konuşan kişisidir. Anlatıcı, romanın kahramanlarından biri olabilir (Tekin, 2019: 28).

Ele alınan eserde yazar, "*ben anlatıcı*" konumunda olup romanın başkarakteri Kaddafi'yi konuşturmuştur. Ben anlatıcı, epik mesafeyi ortadan kaldıracak kadar kurgulanan olayın içinde var olan kişidir. Kişiliği bellidir ve olay veya olaylar sürecinde kimliği daima açıktır. Olaylar onun kontrolindedir. Duruma göre değişiklik gösterse bile satır aralarında kimliği hakkında bilgi mevcuttur (Tepebaşılı, 2019: 214). Bu doğrultuda Yasmina Khadra'nın yukarıda verilen anlatıcı tipinin sağlamış olduğu imkânları, çok iyi kullandığı görülmektedir.

Eserin büyük bir bölümü, birinci tekil şahıs ile yazılmıştır. Eserde "*Ben anlatıcı*", hayatının son saatlerini yaşayan Muammer Kaddafi ile özdeşleşmemizi sağlayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda zaman olgusu saatlerle sınırlı olduğundan, okuyucunun romanın başkarakterini tanıma şansı sınırlı olacaktır.

Bundan dolayı olay örgüsünün okuyucuya sunulması için seçilen “*ben anlatıcısının*” teknik açıdan gayet yerinde olduğu açıktır. Yazar, romanın başkarakterini verirken “*Ben Muammer Kaddafi'yim. İnanıcı korumak için bunun yeterli olması gerekir. Kurtuluşu sağlayacak olan kişi benim. Ne kasırgalardan ne de ayaklanmalardan korkarım. Dokunsanız kalbimin şimdiden, alçakların çil yavrusu gibi dağıldığı zamanı görmek için gün saydığını anlarsınız... Allah benimle beraber! Dünyanın en büyük güçlerini ve onların egemenlik hırslarını dize getirmem için, insanların içinden beni seçen O değil mi?*” ifadelerini kullanmıştır (Khadra, 2016: 9).

Yazarın ben anlatıcısını kullanmadaki yeteneğini göstermesi açısından roman kahramanın, olayların içindeki konumunu ve anlık yaşadıklarını okuyucuya ustalıkla nasıl aktardığı, şu ifadelerden de açıkça anlaşılmaktadır:

“Bir arabanın geldiğini duyuyorum. Bu, konvoyu toplayıp gelen oğlum Muttasım mı? Hemen koridora fırlayıp, merdivenleri bir çırpıda iniyorum. Zemin katta hiç kimse yok. Evin acil çıkış kapısına doğru hızlı adımlarla birilerinin gittiğini duyuyorum. Avluda, birisi durdurana kadar motoru patırdamaya devam eden, sivil görünümlü bir araç var. Bu, bir pikap, artık acınası bir hale gelmiş.” (Khadra, 2016: 9)

3. Şahıs Kadrosu

Romanın kurgusunun önemli yapı taşlarından bir tanesi de kişi kadrosudur. Şahıs kadrosu da denilen bu kişiler, romanda ya etken ya da edilgen konumda olabilirler. Roman bir insan sanatı olduğundan dolayı kişiler veya kişilere özgü karaktere sahip herhangi bir şeyin olmaması düşünülemez (Çetin, 2019: 146).

İncelenen eserde klasik romanlarda görüldüğü şekliyle kalabalık denilebilecek bir şahıs kadrosu bulunmamaktadır. Kişi kadrosu, Muammer Kaddafi'nin yaşadığı son saatlerde gizlendiği yerde, yakınında olanlardan ve zaman zaman anlatıcının konuyla bağlantısı olmamasına rağmen geçmişinde yaşadıklarının anlatıldığı hatıralarında

geçen kişilerden oluşmaktadır. Şahıs kadrosunun tamamı gerçek kişilerden oluşmaktadır. Bazı karakterlerin fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilirken bazıları hakkında ise herhangi bir fiziksel tanıma gidilmeden, doğrudan görevi veya yaptıklarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Şahıs kadrosu, Kaddafi'nin son saatlerinde yanında olanlar ve geçmişinde irtibatlı olduğu birtakım kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler; Muammer Kaddafi, Dayı, Muttasım, Seyfulislâm, Mustafa, Saber, Maher, General Ebu Bekir Yunus Cebir, Mansur Dhao, Amira, Faten, Yarbay İbrahim Trid ve Binbaşı Celal Snusi'dir.

3.1. Muammer Kaddafi

Muammer Kaddafi, romanın başkarakteri ve olayların merkezinde olan kişidir. Yasmina Khadra, Kaddafi'yi fiziksel özelliklerinden ziyade daha çok geçmişte yaşadıkları ve kişiliği hakkında bilgiler vererek okuyucuya sunmuştur. Yer yer Kaddafi'nin çocukluk dönemine de değinen yazar, hayatıyla ilgili olarak kronolojik bir sıralama izlememiştir. Onun çocukluk dönemiyle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

“Annem, onu dinlemediğimi anladığında, bana büyü yapıldığından emin olup saçını başını yolardı. Beni her çeşit şarlatana götürdü. Ne iksirleri ne de tılsımları beni uslandırdı. Kendi kafamın dikine gider, azarlamalara kulaklarımı tıkır işime gelmeyen her şeye kendimi kapatırdım. İçine şeytan girmiş, diye ağlardı annem çaresiz kalınca... On bir yaşına kadar beni hasta bir çocuk olarak gördüler. Beni akıl hastanesine kapatmaları bile söz konusu oldu, ama ailem çok fakirdi. En sonunda ortalığı yatıştırmak için, kabilem para toplayıp beni okula gönderdi.” (Khadra, 2016: 67,68)

Yazar, Muammer Kaddafi'nin okul yılları ile ilgili olarak ise *“Sebha'daki okulda, sonra da Misrata'da, arkadaşlarım benim sözlerimi adeta sarhoş olana kadar içerlerdi. Onları büyüleyen sözlerim değil, varlığımın ardında şakıyan ses'ti. Hocalarım bana tahammül edemezdi. Tembelleri savunur, bana verilen notlara itiraz eder, diğerlerini isyana teşvik ederdim. Adaletsizliğe karşı çıkar, fakir*

çocukları zengin çocuklarına karşı kıskırtır, açıkça kralı eleştirirdim. Okuldan atılmalar da bu durumu pek değiştirmedir." bilgilerine yer vermiştir (Khadra, 2016: 68).

Ayrıca romanda Muammer Kaddafi'nin askeri akademi yıllarının ilk dönemleriyle ilgili olarak da şu bilgilere yer verilmiştir:

"Askeri akademide kıskırtıcı yönüm daha da şiddetlendi. Ne kurallar ne de iftiralar beni engelleyebiliyordu. Bazı protesto hücreleri kuruyor ve beni bir Mao'nun ya da Nasır'ın seviyesine getirecek, büyük bir devrim düşlüyordum." (Khadra, 2016: 68,69)

Kişiliği ve karakteriyle alakalı olarak "Ben Muammer Kaddafi'yim, mitolojinin içinden çıkıp gelen. Bu gece Sirte semalarında daha az yıldız varsa ve ay bir tırnak kırpıntısı kadar küçük görünüyorsa bu, benim aslanan takımyıldızı olarak kalabilmem için. Sahip oldukları bütün füzeleri üzerime atsinlar, benim göreceğim şey, yalnızca varlığımı kutlayan havai fişekler olur. Dağları yerinden oynatsalar, ben yuvarlanan taşların gürültüsünde yalnızca beni selamlayan halkımın uğultusunu duyacağım. Yaşlı şeytanlarının hepsini salsınlar koruyucu meleklerimin üzerine, uğursuz güçlerinden hiçbiri beni misyonumdan vazgeçirmeyecek. Çünkü henüz Kasr Ebu Hadi köyü beni beşiğine bile almadan önce, Şeytana ve ortaklarına diz çöktürerek, ezilen halklara karşı işlenen suçların öcünü alacak kişinin ben olacağım yazılmıştı." bilgilerine yer verilmiştir (Khadra, 2016: 10).

Romanda Kaddafi'nin kişiliği ile alakalı bir diğer ifade de şu şekildedir:

"Ben bir diktatör değilim. Ben amansız bir koruyucuyum... bana tepeden bakıldığında ne belimi büker ne de yere bakarım. Burnum havada gezerim, dolunay benim halem ve hizmetkârlarıyla birlikte dünyanın bütün efendilerini ayağımın altında ezerim. Benim megaloman olduğum söyleniyor. Yanlış. Ben özel bir varlığım, tanrıların kiskandığı (envieux des dieux), davasından bir din yaratmayı bilmiş, ete kemiğe bürünmüş bir kurtarıcıyım." (Khadra, 2016: 66)

3.2. Dayı

Dayı karakteri, çölde yaşamını sürdüren bir çöl bedevisidir. İki doru atı, iki Arap tazısı ve yaban koyunu avında kullandığı eski bir tüfeği olan bir çöl insanı. Çekingen, neredeyse silik bir kişilik. Karakteri ağır, duyguları belirsizdir. Oldukça sessiz ve düşünceli bir yapısı vardır. Bu karakter, yazar tarafından fiziksel özelliklerinden ziyade yaptıkları ve yaşantı tarzıyla okuyucuya sunulmuştur.

“Tanınmamış ve mütevazı bir şair, alçakgönüllülüğü dokunaklı bir bedeviydi dayım. Tek isteği bir kayanın gölgesine çadırını kurmak ve tıpkı gölgeler gibi hızlı bir şekilde kumların üzerinden esip geçen rüzgârın sesine kulak vermektir.” (Khadra, 2016: 7)

3.3. Muttasım

Muammer Kaddafi'nin oğullarından birisidir. Babasının saklandığı ikinci bölgede bulunan ve mevcut kuşatmayı aşmakla görevli birlikleri yöneten komutanıdır.

“Oğlum Muttasım'ın operasyonları yönettiğini görüyorum. O da beni görüyor ve eliyle olduğum yerde kalmamı işaret ediyor.” (Khadra, 2016: 129)

3.4. Seyfulislâm

Muammer Kaddafi'nin diğer oğlu ve güneyde bulunan askeri birliklerin komutanıdır.

“Birliklerini güneyde topluyor... Büyük bir ihtimalle Sebha yakınlarında bir yerde. İşte benim cesur oğlum Seyfulislâm bu! Yanımda olsaydı, bu yenilmiş suratlardan intikamımı alırdı. Ettiği yeminlerden geri dönmeyi, tehlikeleri önemsemeyi benden öğrendi. Aslına bakılırsa, onun için hiç endişelenmiyorum. Kurnaz ve gözü pek, bir söz verdiği zaman, sözünü namusunu korurcasına tutar... oğlum Seyf karizmatik bir insan. Doğuştan gelen, büyük bir lider karakteri var.” (Khadra, 2016: 27)

3.5. Mustafa

Muammer Kaddafi'nin yaverlerinden biri olup 33 yaşında, 13 yıldır orduda görev alan bir askerdir. Bingazi'de doğan, daha önce bir otoparkta görevliyken ölen yaverin yerine geçmiş ve hizmet etmeye başlamıştır. Evli ve üç kız babasıdır. Kendisi gibi kardeşi de orduda görevli Mustafa'nın babası ise emeklidir. Kaddafi, onun çocuklarının olduğunu duyduktan sonra, çocuklarının yanına dönmesi için emir vermiş, ancak o gizli olarak bu emre uymamıştır. Kısa bir süre sonra da geçirdiği cinnet sonucu yanında bulunan iki kişiyle beraber kendini de vurarak intihar etmiştir.

"...Birkaç saattir iyi durumda değildi. Hatta korunaklı bir yere geçmeyi bile reddetti. Sonra da dayanamadı. Eline bir silah aldı ve daha fazla beklemeye tahammül edemeyeceğini ve artık kurtulmak istediğini söyledi. İki asker silahını elinden almak istediler. Önce onları vurdu, sonra intihar etti... Okul kapısının girişinden iki adım ötede, yerde bir erkek bedeni yatıyor, bacakları ve kolları yayılmış. Kafatasının yarısı kopmuş. Bileğini sıkkan bilezikten tanıyorum onu: Mustafa bu, bana akşam yemeğimi getiren yaver." (Khadra, 2016: 106)

3.6. Saber

Muammer Kaddafi'nin yaverlerinden bir diğeridir. Romanda, annesini bir uçak kazasında kaybeden, uzun boylu kızıl saçlı birisi olarak tarif edilmiştir. Düştüğü bir pusuda aracına roket isabet etmiş, çıkan çatışmada direnerek ölmüştür.

3.7. Maher

Muammer Kaddafi'nin yaverlerinden olan Maher, bir ikmal operasyonu sırasında düşman tarafına teslim olan birisi olarak tarif edilmiştir.

"İsyancıların kontrol noktasını gördüğümüzde, kamyonla geri geri gitmeye başladık. O sırada Maher, kamyonu atlattı ve ellerini kaldırarak hainlere doğru koşmaya başladı." (Khadra, 2016: 15)

3.8. General Ebu Bekir Yunus Cebir

Muammer Kaddafi'nin savunma bakanı olan General Ebu Bekir Yunus Cebir.

"Bingazi Harp Akademisi'nde dönem arkadaşımды. 1969 darbesi esnasında benimleydi. Devrim Komuta Konseyi'nin on iki üyesinden birisiydi. Bir kez olsun arkamdan iş çevirip, beni hayal kırıklığına uğratmadı." ifadeleriyle okuyucuya aktarılmıştır. (Khadra, 2016: 24)

3.9. Mansur Dhao

Muammer Kaddafi'nin halk muhafızları komutanıdır. Kendisinin halk isyanından önce ve isyan sırasındaki durumu karşılaştırılarak okuyucuya aktarılmıştır. İsyandan önceki durumu:

"Bir zamanlar dikkatinden hiçbir şey kaçmazdı, her şeyden haberi vardı, iki eroin vuruşu arasında kızlığını bozduğum bakirelerin inlemelerine varıncaya kadar. Mansur önceden Demokles'in kılıcıydı. Hem buğdaya hem de değirmene sahip çıkar, daha yeşermeden kötü tohumların kokusunu alırdı. Onunla hiçbir şey şansa bırakılmazdı. Hizmetindekiler özenle seçilerek görevlendirilirdi. En küçük bir şüphede cezalandırılırdı. Şüpheliler bir duman izinden daha hızlı ortalıktan kaybolurlar ve ben geceleri rahatça uyuyabilirdim." (Khadra, 2016: 55)

İsyan sırasındaki durumu:

"Mansur Dhao, şimdi dilenci sakalı, yakası kirlenmiş gömleği ve çözülmüş ayakkabı bağları ile tepeden turnağa perişan bir durumda. Artık eski bir hatıranın gölgesi olmuş; bakışı bir zamanlar şimşek gibiydi, artık kirpiklerinin ötesine gitmekte zorlanıyor." (Khadra, 2016: 55)

3.10. Amira

Muammer Kaddafi'nin yakın koruması ve hemşiresidir.

"Güçlü ve atik bir kadın, siyah tenli denilebilir, gür saçlı ve dolgun göğüslü. İlk korumalarımın biri olan bu gözü pek ve yorulmak bilmez amazon, çalışmaya başladığı günden beri dibimden ayrılmadı. Küstah,

fakat bana sarsılmaz bir sadakatle bağlı. Daha genç olduğu zamanlar, onun yatağını paylaşmasına ve soframda oturmasına izin veriyordum." (Khadra, 2016: 41)

3.11. Faten

Muammer Kaddafi'nin çocukluk aşkıdır.

"Fizan'da kabilelerin bulunduğu Sebha'da okuldaydım. On beş yaşımıdaydım... Faten Müdür'ün kızıydı. Bazen bize, erkeklere bakmaya gelir, okulun bahçesinde bizimle dalaşır. Ufuktan engin gözleri, kalçalarına kadar uzun siyah saçları şeffaf cildiyle bir yaz gecesi rüyasından çıkmış gibiydi. Onu ilk gördüğüm anda sevdim. Uykusuz gecelerim onun kokusuyla doluydu." (Khadra, 2016: 43)

3.12. Yarbay İbrahim Trid

Muammer Kaddafi'nin ordusunun en genç subayı ve çok yakınında olan adamlarından birisidir.

"İbrahim Trid, ordumun en genç subayı. Daha otuz yaşında ama sayısız başarılarla imza atmış. Kısa boylu, yakışıklı, ergen yüzünden neredeyse tuhaf duran bıyığı ile askeri kadromun tamamında görmek istediğim örnek kişi... mağrur duruşu, jilet gibi kıyafeti, taze cilalı çizmeleriyle savaşın ve kargaşanın üzerinden süzülüyormuş gibi bir hali var. Öyle ki üniformasının üzerindeki toz zerrecikleri bile peri tozu gibi parlıyor. Yarbay İbrahim Trid benim Otto Skorzeny'm. Yiğit, üstün zekâlı; ona gerçekleştirilmesi imkânsız görevler verdim ve hepsini ender görülen bir görkemle başardı." (Khadra, 2016: 71)

3.13. Binbaşı Celal Snusi

Muammer Kaddafi'nin askeri akademi yıllarında tanıdığı, bir dönem ders aldığı hocasıdır.

"Yüzünde çiçek bozuğu olan, kırmızı suratlı, kafasında üç el saç kalmış ve tuhaf kulakları olan bir adamdı. Domuza benzeyen tipinden, ne kadar doymak bilmez bir adam olduğu belli oluyordu; ama bakışıyla sadece bir an bile karşılaşan en kötü insan, dehşete kapılırdı. Bir subayda en sevmediğim özelliklere sahipti: dışarı taşan göbeğiyle üniformasının ona vermesi gereken savaşı görüntüyü, kaba bir biçimde

alçaltıyordu... Topografyaya dersine giriyordu, hâlbuki sahada bir harita ve bir pusulayla yönünü bulmaktan acizdi. Akademi'deki asıl görevi ise sahtekârları fişlemek ve yeni gelenlerin hal ve tavırları hakkında günlük raporlar vermektir: resmi bir gammazdı." (Khadra, 2016: 82)

4. Zaman

Evrende zamanın dışında kalan herhangi bir şey düşünülemez. Zamanın dışında tutulan hareket ise, varlık olarak tanımlanamaz. Zaman kavramı, düşünceye olduğu kadar hayata da hâkimdir. Bu durum açıklanamazsa da sezilir ve yaşanır. Bundan dolayı zaman, salt din ve felsefenin konusu olarak kalmamış, sanatın da en önemli konusu olmuştur. Özellikle müzik ve edebiyat gibi sanat alanları belli bir zaman kurgusuyla ön plana çıkarlar (Can, 2013a: 107-108). Romanda işlenen konu, olayın geçtiği zaman dilimlerini karşılayan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Roman, zaman sanatıdır (Çetin, 2019: 128). Dolayısıyla, her roman kendi zamanının türküsü mahiyetindedir. Vermeye çalıştığı zamanın sesini ve havasını iyi bestelemeyen roman başarılı olamayacaktır. Çünkü verilen ses ve havadan ayrı kalmış bir olayın anlamı olmayacaktır (Can, 2013a: 108). Romanda verilen olayın zaman zaman akışı kronolojik olabileceği gibi zamanda geriye dönüşler veya ileriye gidişler de olabilir (Narlı, 2002: 93).

Çalışmanın konusu olan romanda zaman kavramı, açık ve net bir şekilde verilmiştir. Roman, "*Sirte, ikinci bölge, 2011 19 Ekim'i 20 Ekim'e bağlayan gece*" ibaresiyle başlamaktadır. Süre, son geceden ve birkaç saatten ibaret olsa da vaka tam bir kronolojik sıralamayla verilmemiştir. Anlatma zamanı, genel olarak anında aktarma tekniği kullanılarak verilmiştir. Yer yer zamanda geri gitme tekniğiyle, geçmişte yaşanmış birtakım olaylara ve hatıralara da değinilmiştir. Kaddafi'nin dilinden olaylar, anlık olarak anlatılırken, zaman zaman ana karakter, geçmişe gitmiş ve olayları yine o an içinde okuyucuya

aktarmıştır. Romanın bazı yerlerinde olayın geçtiği saat belirtilerek vakanın seyri, daha açık bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Bunun ilk örneğini roman girişinde görmek mümkündür. Yazar romana ana karakterin dayısıyla beraber çocukken yaşadığı bir anısıyla başlamaktadır. Bununla, vakanın ele alındığı ve girişte verilen zaman, birbiriyle ters düşmüştür. Yazarın burada, zamanda geri gitme tekniğini kullandığını görmekteyiz.

"Çocukken, dayım beni zaman zaman çöle götürürdü. Bu geziler, dayıma göre köklerimize dönüşten ziyade ruhumuzun arınmasını sağlıyordu. O sıralar, dayımın bana aşılama çalıştığı şeyin ne olduğunu anlayabilmek için çok küçüktüm yine de onu dinlemeye bayıldım... bana yeryüzündeki her yiğidin kendine ait bir yıldız olduğunu söylerdi. Ben de bir gün benimkini göstermesini istemiştim... Ay'ı göstermişti." (Khadra, 2016: 7)

Bu girişten sonra vakanın seyri, olayın yaşandığı zamana geri döner. Romanın başkarakterinin yaşadığı ana dönüş yaşanır.

"Tam altmış üç yıl sonra bu akşam gökyüzüne baktığımda, Sirte'nin semalarında sanki daha az yıldız var gibi görünüyor. Dolunayından geriye yalnızca, hemen hemen bir turnak karpıntısından biraz daha büyük, soluk gri bir çizik kalmış." (Khadra, 2016: 8)

Yazar, Arap Baharı sonucunda Tunus'ta başlayan gösteriler ve sonucunda yaşananlar ile romanın konusu olan Libya'daki halk ayaklanması sonucu iktidarda bulunan Muammer Kaddafi'nin yaşadığı son saatlerin konu edildiği olaylar arasında bağlantı kurmuştur. Yazar, bu kurgusuyla okuyucuya bu bağlantıyı daha açık ve anlaşılır bir şekilde sunmak ve okuyucunun olaya daha iyi bir şekilde hâkim olması için, zamanda geri gitme tekniğini başarılı bir şekilde kullanmıştır.

"O gece oğlum Seyfulislâm'ın evindeydim. Salonun bir köşesinde torunumla oynuyordum. Seyf televizyonun karşısında ayakta duruyordu... Seyf aniden ellerini birbirine çarptı. Gördüklerine inanmadığı belliydi. Kaçmış, Bin Ali tiymiş." (Khadra, 2016: 33)

Roman, kahramanın son saatlerini okuyucuya aktarmasına rağmen, kronolojik bir seyir hâlinde ele alınmamıştır. Zaman ifadeleri kullanılmamakla birlikte romanın sadece bir noktasında doğrudan saat bilgisi verilmiştir.

"Saatim beşi gösteriyor. Binanın duvarları arasında motor sesleri duyuluyor. Parmaklarımın ucuyla pencereyi örten tenteyi aralayıp, dışarı bakıyorum." (Khadra, 2016: 109)

Muammer Kaddafi'nin son saatlerinin anlatıldığı bu roman, zaman olarak karmaşık görünse de bir bütün hâlinde bakıldığında, zamansal bağlantılar sayesinde daha anlamlı görünmektedir.

5. Mekân

Roman, ana karakteri itibariyle bir terkipten meydana gelir. Bünyesinde barındırdığı diğer birçok eleman gibi mekân kavramı da meydana gelen bu terkip içerisinde önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar (Tekin, 2019: 137). Önemli bir unsur olmasının sebebi; bu terkipte ana unsur olan olayın, gerçek veya muhayyel hatta ütopyik olsun, mutlaka bir mekâna ihtiyaç duymasındandır. Bundan dolayı mekân unsuru, roman sanatında işlevsel bir özellik taşır. Romancı, bu önemli unsuru; olayın gerçekleştiği çevreyi ve olayın yaşandığı toplumu tanıtmak ve belli bir atmosfer yaratmak yönleriyle kullanabilir. O, romanını şekillendirirken bunlardan birini veya hepsini dikkate alabilir (Harmancı, 2013: 85). Mekân, hem gerçek hem de kurgulanmış olan bir dünyayı çevresel bir şekilde kuşatır. Kişinin iç dünyasında yaşadığı fırtınalar, çevresiyle çelişen bir karakterde sunularak oldukça güçlü bir mekân olgusu oluşturulabilir veya kişinin içinde bulunduğu fiziksel ve ruhsal durum, yaşanan zamanla uyumlu bir mekân olgusuyla verilebilir. Mekânın ifade edilmesindeki üslup başarısı, vaka ve mekân arasında kurgunun sağlam olmasını sağlayacak önemli bir unsurdur. Mekân, romanda sahne görevini görmektedir (Şengül, 2010: 531). Sonuç olarak, romanın insanla ve insanın yaşadığı çevreyle ilgili bir sanat türü olduğu gerçeğinden yola çıkarak insanın yaşadığı mekânın da roman

sanatında belirleyici öğelerden bir olması gerektiği söylenebilir. Bugüne kadar mekân unsurunun olmadığı bir roman yazılmamıştır. Bu da söz konusu gerçeği göstermesi açısından önemlidir (Gördebil, 2019: 207).

Yazar, Libya'nın Sirte kasabasında bulunan ve ikinci bölge olarak tabir edilen bir bölgeyi somut ve ana mekân olarak kullanmıştır. Ancak olay çoğunlukla ikinci bölgenin merkezinde, Muammer Kaddafi'nin askerleri için karargâh olarak kullanılan terk edilmiş bir okulda geçmektedir. Halk ayaklanmasının sonucu olarak yanındakilerle beraber, bu bölgede sıkışmış olan romanın başkarakterinin son gecesinin konu edindiği romanda yazar, buranın dışında açık ve kapalı başka mekânlar da zikretmektedir.

5.1. Açık Mekânlar

Yazarın romanda söz ettiği açık mekânların başında "çöl" gelmektedir. Kaddafi'nin hayatının bir kısmını çöllerde geçirmiş olması ve burada yaşamış olduğu olayların hayatına etkisi göz önüne alındığında çöl, ele alınan roman için oldukça önemli bir açık mekân konumundadır.

"Çocukken, dayım beni zaman zaman çöle götürürdü... Karanlık çöktüğünde bir kamp ateşi yakar, sade yemeğini yiyip bol şekerli çayını da içtikten sonra kendini hayal âlemine bırakırdı. Dayımın, çölün o sonsuz sessizliği ve sadeliğiyle bütünleşmesini izlemek benim için büyük bir lütuftu." (Khadra, 2016: 7)

"Sirte", halk ayaklanmasından sonra Muammer Kaddafi'nin sığındığı şehir, romanın konusunu teşkil eden olayların cereyan ettiği ana açık mekândır.

"Egemenliğimin şehri, devrimin beşiği Sirte bile, bana sırtını dönüyor." (Khadra, 2016: 120)

Bu mekânın Kaddafi'nin hayatında bu denli önemli olmasının ve "Devrimin beşiği olarak" tanımlanmasının sebebi, doğduğu yer olmasından kaynaklanmaktadır. İktidara geldiği dönemden beri yoğun

bir destek gördüğü bu şehir, yaşanan hadiselerden sonra adeta kendisine yabancılaşmış ve "sırt dönmüş" olarak tarif edilmesi olayların boyutunu göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Olayın geçtiği açık mekânlardan bir diğeri ise yukarıda bahsi geçen Sirte şehrinin merkezinde yer alan ve "ikinci bölge" olarak tabir edilen yerdir.

"Sirte'nin savunmasından sorumlu olan oğlum Muttasım, askerlerim için karargâh olarak İkinci Bölge'nin merkezinde terk edilmiş bir okulu seçti." (Khadra, 2016: 13)

İfadelerden anlaşılacağı üzere Kaddafi için oldukça önemli olan Sirte şehrinin savunmasının yine hayatında güvendiği kişilerden birisi olan oğlu Muttasım'a verilmesi dikkate şayandır. Ayrıca karargâh olarak terk edilmiş bir okulun seçilmesi ise gizlenmek zorunda olan bir kişi için oldukça iyi seçilmiş olan bir mekândır.

Açık mekânlardan bir diğeri ise, "Bingazi"dir. Bu şehir, romanda halk ayaklanmasının başladığı yer olarak tarif edilir.

"Bingazi! Bu yerin adını bile duyduğumda, bu lanet şehri ve çevresindeki irili ve ufaklı tüm köyleri yerle bir edecek bir tsunami oluşturacak kadar kusasım geliyor. Her şey oradan başladı, tıpkı şeytan gibi bütün ruhları bir bir ele geçiren korkunç bir salgın. Onu ilk günden başlayarak yok etmem lazımdı..." (Khadra, 2016: 16)

Yaklaşık kırk yıllık bir iktidarın sona erdiği ayaklanmaların başladığı yer olması açısından Bingazi şehrinin, adeta lanetli ve haritadan silinmesi gereken bir yer olarak tarif edilmesi ana karakterin bu şehre olan bakışını ve taşıdığı ruh hâlini açık bir şekilde göstermektedir.

Romanda zikredilen bir diğer açık mekân, başkarakter Muammer Kaddafi'nin bir zamanlar yaşadığı ve hatıralarında yer verdiği "Fizan" denilen bölgedir. Muammer Kaddafi'nin geçmişinde önemli bir yer tutan bu mekân, yaşadıklarından ötürü kendisinde derin

izler bırakmıştır. Bu sebeple her hatırladığında burayı, acımasız bir mekân olarak tanımlamaktadır. Yaşadığı bu zorluklar, sonraki dönemlerde onun kişiliğinde ve karakteristik yapısında kendini açıkça göstermiştir.

“Fizan’ın amansız güneşinin altında seraplar zorlukla şekilleniyorken, koyu sarı renkte bir rüzgâr, yakıcı taşların üstüne doğru esiyor. Bir kayanın üzerinde ayakta duruyorum, paçavralara sarmalanmış bir çocuk var, uzaktan çölin yansımalarının içinde, bir oluşup bir kaybolan siyah bir noktayı gözliyorum.” (Khadra, 2016: 49)

“Huzursuz ve acınası bir bölge olan Fizan, Ghous’ların daha iyisini bulamadıklarından ya da sırf lanetlendiklerinden, aç bir sırtlanın, bir leş kalıntısının üstüne atladığı gibi kendilerine ev olarak seçtikleri, cehenneme benzeyen bir yerd. Hatta bir zamanlar onu cehennemin kendisi olarak görürdüm.” (Khadra, 2016: 87)

5.2. Kapalı Mekânlar

Romanda yer verilen kapalı mekânların başında yukarıda da zikredilen, ikinci bölgenin merkezinde Muammer Kaddafi'nin askerleri için karargâh olarak kullanılan terk edilmiş bir “okul” ve yanındaki “ev” gelmektedir.

“Birkaç gündür kaldığım bu okulun hemen yanındaki evin kime ait olduğunu bilmiyorum geldiği hale bakılırsa, büyük bir ihtimalle bana sadık kalan yurttaşlarımdan birine ait olmalı.” (Khadra, 2016: 14)

Kaddafi'nin son anlarını saklanarak geçirdiği herkesçe bilinmektedir. Romanda yıkık ve harabeye dönmüş bir evin her şeye rağmen Kaddafi'ye sadık kalmış bir yurttaşa ait olarak tasvir edilmesi, ülkede yaşanan ayaklanmalar neticesinde yaşananların ülkeyi ve ana kahramanı getirdiği noktayı göstermesi açısından okuyucuya ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda kahramanın içinde bulunduğu zor şartlar ve yaşadığı güvenlik kaygılarının, çevresindeki herkese ve her duruma sirayet etmiş olması kaçınılmazdır. Ülkenin en tepesinde yer almış, her

türlü imkâna sahip bir şahsiyetin kısa bir süre içinde girdiği bu durum da olayların geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

"Odamı temizleyip, pencereleri tenteli perdelerle kapatmışlar ve bir otomobil aküsünden güç alan bir el fenerinden, bir tür gece lambası yapmışlar." (Khadra, 2016: 31)

Kapalı mekân olarak verilen bir diğer mekân ise Muammer Kaddafi'nin oğullarından biri olan "Seyfulislâm'ın evi"dir.

"O gece oğlum Seyfulislâm'ın evindeydim. Salonun bir köşesinde torunumla oynuyordum" (Khadra, 2016: 32)

Romanın başkarakterinin gençlik yıllarında sevdiği kız olan Faten'i istemek için gittiği "ev", kullanılan kapalı mekânlardan bir diğeridir. Bu ev, kahramanın henüz devlet başkanlığına geçmeden ve devletin şaşalı zenginliklerini görmeden tanık olduğu mekânlardan bir tanesidir. Karşılaştığı zenginlik ile geçmişini kıyaslayan kahraman, tam bir ters psikoloji içerisine girerek kendi geçmişini hatırlatmaktadır.

"Hayatımda ilk defa Libya burjuvazisine ait bir evden içeri giriyordum. Adeta suratıma çarpan bu zenginlik, bana mütevazı köklerimi hatırlatıyor, ama bunu önemsemiyordum." (Khadra, 2016: 44)

Romanda göze çarpan bir diğer kapalı mekân ise, başkahramanın yüzbaşılığa terfi ettikten sonra gittiği "karargâh binası"dır.

"Karargâhta beni B bloka yönlendirdiler, Majesteleri Kral İdris el-Sanusi'nin özel hizmetlerinin verildiği kasvetli bir bina." (Khadra, 2016: 81)

Son olarak zikredilebilecek kapalı mekân, romanın başkarakterinin görmüş olduğu rüyadaki "mağara"dır. Kahraman, ülkesindeki halk olaylarının neticesinde içine girmiş olduğu sıkıntılı ve çaresizlik durumunun bir neticesi olarak yaşadığı ruhsal bunalımın etkisi, rüyalarına da yansımaktadır.

"Üşüyorum. İlerlediğim mağaranın içi, sanki dünyanın başlangıcından bu yana hiç ışık girmemiş gibi karanlık. El yordamıyla yürüyorum, korku içinde; nereye gittiğimi bilmiyorum ama yalnız olmadığımı biliyorum. Etrafımda gezen soyut bir varlık var. Bir ayak sesi duyuyorum; ben durduğum zaman o ses de hemen duruyor." (Khadra, 2016: 97)

6. Dil ve Üslup

Dil, bir anlatım ve iletişim aracı olarak bilinir. Anlatıma dayalı edebi sanatlar, bu araçtan farklı şekil ve düzeylerde yararlanırlar (Tekin, 2019: 164). Ele alınan bir edebi eser okuyucuya sunulurken, iç içe geçmiş olan ifade, edebi dil ve üslup olmak üzere üç önemli teknik ile sunulmaktadır. Edebi metin, ifade edilirken ait olduğu edebi dilin özellikleriyle verilir. Verilen edebi dil de oluşturulan metnin üslup özelliklerini ortaya koyar. Üslup, belli bir tecrübeye sahip olan sanatçının seçtiği konuyu, belli yöntemler kullanarak kendine özel bir biçimde ortaya koyduğu edebi değer ve ölçü olarak tabir edilir (Önal, 2008: 23,32). Diğer bir ifadeyle üslup, genel olarak estetik yanı olan bir yazı dili görünüşünün karşılığıdır (Karahancı, 2016: 155). Yasmina Khadra da yazmış olduğu bu romanında, diğer teknik unsurlarda olduğu gibi vermeye çalıştığı konuyu, zengin bir dil ve üslup özellikleriyle vermiştir.

6.1. Dil Özellikleri

Romanın orijinal adı, *La Dernière Nuit du Raïs*'dir. Dili Fransızcadır. Türkçeye Arpi Haddeler tarafından *Kaddafi'nin Son Gecesi* ismiyle çevrilmiştir. Romanda konuşma dili, devrik cümle, deyimler, argo ve birtakım kaba sözlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Romanın başkarakteri olan Muammer Kaddafi'nin yapısı gereği kaba ve aşağılayıcı ifadelerin sıklığı göze çarpmaktadır. Yaşanan durum itibarıyla roman kahramanlarının içinde buldukları ruh hâli, konuşmalarına yansımıştır.

Roman sanatında çok fazla kullanılan konuşma diline, özellikle ilk bölümlerde ve başkahraman Muammer Kaddafi'nin hatıralarında sıklıkla rastlanılmaktadır.

"İnanılmaz güzellikte doru bir atı, iki Arap tazısı, yaban koyunu avında kullandığı eski bir tüfeği vardı. Şifalı özellikleri dilden dile dolaşan Arap tavşanlarını tuzağa düşürmeyi herkesten daha iyi bilirdi, tıpkı içini samanla doldurup cilalayarak, pazarda sattığı çöl kertenkeleleri gibi." (Khadra, 2016: 7)

"Kaçmış... Bin Ali tüymüş."

Ne bekliyordun ki, oğlum? Pohpohlanmış bir tavuktan da bu beklenirdi. İnek osuruğunu tüfek sesi sanıyordu.

Allah kahretsin! Dizginleri elinde tutan o değil mi? Yeniden düzeni sağlamak için kaşını kaldırsa yeter. Polisi, ordusu ne yapıyor bu adamın?

Ponpon kızlar genelde ne yapıyorlarsa onu." (Khadra, 2016: 33)

Romanda kullanılan bir diğer dil özelliği de devrik cümlelere yer verilmiş olmasıdır.

"Mansur, askerlere ön koltukta oturan yaralıyı tahliye etmeleri için işaret ediyor" (Khadra, 2016: 36)

"Sirte, istediği kadar yangınlarını güneş parçalarıyla bir tutsun, gecenin geri gelmesine engel olamayacak." (Khadra, 2016: 109)

Deyim ve atasözü kullanımı, eserde ön plana çıkan dil özelliklerinden bir diğeridir.

"Dik durmayı bilmeyenler için gitmenin doğru bir zamanı yoktur." (Khadra, 2016: 33)

Hayatın her alanına hitap eden bir edebi sanat olan romanda, dil özelliği olarak argo ve kaba sözlerin olması beklenmektedir. Yazar, romanında bu kaba ve argo sözlere, romanın başkarakterinin de kişiliğini göstermesi açısından fazlaca yer vermiştir. Genel anlamda Arap liderler arasında karakteristik özelliklere ve yetişme tarzı

açısından oldukça spesifik bir kişiliğe sahip olan Kaddafi'nin tezat davranışları vardır. Yeri geldiğinde kendisini Allah tarafından gönderilen bir kurtarıcı olarak gösterirken, öte yandan bunun aksine söz ve davranışlar sergilemekten çekinmeyen bir portre çizmektedir.

"Ben hiçbir zaman bu tür insanlara itibar etmedim. En ufak bir imtiyaz karşılığında, analarını bile satmaya hazır olan çıkarıcı tiplerdi hepsi." (Khadra, 2016: 25)

"O adam hiçbir zaman bir yönetici olmadı, Seyf. En küçük dalaşmada, aradan sıvışıp kaçmaya hazır, burjuvalaşmış pezevenğin tekiydi. Kapkaççılar bile onuruna ondan daha düşkündür." (Khadra, 2016: 34)

6.2. Üslup Özellikleri

Romana üslup özellikleri açısından bakıldığında yazarın eleştirel, dramatik, hiciv (kötüleme) ve nesnel tasvir üsluplarını kullandığı görülmektedir.

Yasmina Khadra'nın eserinde en çok kullandığı üslup, eleştirel üslup olmuştur. Esere konu olan başkarakterin üslubu gereği yazar, eserini bu üslup üzerine kurgulamıştır. Başkarakter Kaddafi hem çevresinde bulunan kişileri hem de kendi toplumuna ve diğer toplumlara eleştirel bakışı prensip edinmiş bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

"Tunusluların patirtısında pek kulak vermiyordum. Ama sürünün Bin Ali'ye karşı hareketliliğini görmek güzeldi... akıl almaz bir şekilde tahta çıkarıldığından beri zirvelere yükselişinin, yalnızca düşüşünün daha sert olması için olduğundan emindim.

Reis statüsüne erişmiş bir gangster!" (Khadra, 2016: 33)

"Bir zamanlar, iki yakasını bir araya getiremeyen basit bir memurdu, okulun tuvaletinde sigara içen serserilerle ilgileneneğine, sefil sofrasının üstünde uçan sineklerle ilgilenirdi. Bütün gün ayağında sürüdüğü delik deşik çarıkları, müteşekkir bir velinin ikram ettiği bir gözlemenin karşısında, sahyaları akan o hayalet kılıklı hallerini ne çabuk unutmuştu." (Khadra, 2016: 46)

Ana karakterin bu özelliğine rağmen nadir de olsa eleştirmedeği kişi ve durumlar da bulunmaktadır.

"Bu oğlan şahane biri. Asaleti, derinliği, onu gözümde gittikçe büyüyen haşmetli bir sakinliği var; en çok da ender görülen bir erdem olan doğallığı. Ona ne kadar değer verdiğimin farkında ama bu ayrıcalık onu şımartmıyor. Onun yerinde başkası olsa bunu tiksirana kadar istismar ederdi; oysa bu çocuk, ortalıkta dursa zarar görecektir kutsal bir hediye gibi kalbine gömüyor bu ayrıcalığı." (Khadra, 2016: 111)

Uzun yıllar hüküm sürmüş bir Arap liderin son saatlerinin anlatıldığı bu romanda, kullanılan bir diğer üslup ise, dramatik üslup olmuştur.

"Dünyanın bütün sessizlikleri gerçekleri susturamaz, Reis. Sizi suçlamıyorum, size anlatıyorum. Yarın hala hayatta olur muyuz, bilemiyorum, Muammer, kardeşim, dostum, efendim. Bana ya da aileme ne olacağı hiç umurunda değil, ben önemli değilim. Sizin için korkuyorum, sadece sizin için. Sizin başınıza bir iş gelecek olsa, Libya asla toparlanamaz." (Khadra, 2016: 63)

"Ağlamak istiyorum, gözyaşlarım akıyor; açık havaya çıkıp "buradayım" diye bağırarak istiyorum; tek bir ayak parmağımı bile oynatmaya cesaretim yok. Eski cesaretimden eser kalmadı, pervasız karizmam artık mazi oldu." (Khadra, 2016: 133)

Yazarın kullandığı üsluplardan bir diğeri hiciv (kötüleme) üslubudur.

"Gerçekte, pis bir çakaldan daha asil değildi. Her yolsuzlukta bir parmağı olan, gözleri midesinde daha aç bakan bu adam, en ufak bir işi halletmek için bile rüşvet alıyor ve elini cebine atmadan, kırallığın parasıyla karnını tıka basa dolduruyordu. Hatta yiyeceğini içeceğini, komutanlarını ellerinde oynattığı garnizonlardan temin etmeye kadar varyordu işler." (Khadra, 2016: 83)

Yazarın eserinde en sık kullandığı üsluplardan birisi de nesnel tasvir üslubudur.

"Savunma Bakanım General Ebu Bekir Yusuf Cebir'in yüzü, yarıya indirilmiş bir bayraktan farklı değil." (Khadra, 2016: 23)

"Yatak olarak kullandığım kanepenin altında, muhtemelen küçük bir kıza ait olan ince, altın bir bilezik buldum. İnce bir işçilik ürünü, güzel bir mücevher, iç kısmında titizlikle kazınmış bir yazı var: "Meleğim ve güneşim Hatice için." o an Hatice'nin yüzünü gözümde canlandırmak istedim." (Khadra, 2016: 31)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Yasmina Khadra'nın eserinde kullandığı dil konusunda oldukça hassas olduğu görülmektedir. Bu açıdan yazar romanını ele alırken oldukça başarılı bir üslup kullanmıştır.

Sonuç

Son dönem modern Arap edebiyatının güçlü kalemlerinden birisi de Yasmina Khadra'dır. Cezayirli yazarın hem ülkesinde hem de göç ettiği Fransa'da edebi çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Edebi hayatı boyunca birçok ödül alan Yasmina Khadra'nın yazmış olduğu romanlar pek çok farklı dile çevrilmiştir. Bir dönem Cezayir devlet başkanlığına da aday olan yazarın kaleme aldığı son eseri, orijinal adıyla; *La Dernière Nuit du Raïs* adlı romanıdır. Dilimize de *Kaddafi'nin Son Gecesi* adıyla çevrilen bu roman, kısa sürede Avrupa'nın en çok satan kitapları arasına girmeyi başarmıştır. Yakın tarihin önemli figürlerinden birisi olan ve Libya'yı kırk yıl tek başına yöneten Muammer Kaddafi'nin son anlarında yaşadıklarının anlatıldığı bu roman, büyük ses getirmiştir. Yazar, Muammer Kaddafi'nin son saatlerinin yanı sıra kişiliği ve geçmişiyle ilgili önemli bilgileri de büyük bir ustalık ve etkileyici bir üslupla okuyucuya aktarmıştır.

Romanın bu edebi başarısı ve dünya genelinde gördüğü ilgi, eseri çalışmamıza ve konu edinmemize sebep olmuştur. Yasmina Khadra, romanında akıcı bir olay örgüsü kurgulamıştır. Olay, Muammer Kaddafi'nin son saatlerini anlatmasına rağmen yazarın kurgusu ile detaylı bir seyir izlemektedir. Yazar, okuyucuya vermek

istediği mesajı daha net ve kolay bir üslupla ulaştırmak istediğinden dolayı "ben anlatım dilini" kullanmıştır. Roman, ana tema itibariyle belli bir şahıs ve kısıtlı bir zaman aralığına odaklı olduğundan çok zengin bir şahıs kadrosu bulunmamaktadır. Kronolojik bir zaman akışı bulunmayan romanda yazar, başarılı bir yöntem kullanarak olaylar arasında geçişleri ustalıklı gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte yazar, "flashback" tekniğiyle hem romandaki boşlukları okuyucunun zihninde doldurmuş hem de konuyu bir bütünlük içerisinde okuyucuya vermeyi başarmıştır. Romanda zaman, mekân ve karakterler tam bir uyum içerisinde verilmiştir. Yasmina Khadra, açık ve kapalı mekânları büyük bir titizlikle kullanmış, detaylı tasvirlerle okuyucuyu esere bağlamıştır. Yazar, eleştirel, dramatik, hiciv (kötüleme) ve nesnel tasvir üsluplarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Yazarın kullandığı dil ve üslubundaki başarısı da eserin inandırıcılığını ve kalitesini artırmıştır. Sonuç olarak Yasmina Khadra'nın, bu romanında olay örgüsünü, anlatıcılığı, şahıs kadrosunu, zamanı ve mekânı, son olarak dil ve üslubu büyük bir ustalıklı kullandığını söylememiz mümkündür.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Can, Â. (2013a). Romanda zaman meselesi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (9), 107-137.
- Can, A. H. (2013b). *Modern Cezayir edebiyatı ve Et-Tâhir Vattâr'ın romanlarında toplumcu gerçekçilik*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, N. (2019). *Roman çözümleme yöntemi*. Akçağ Basım.

Durham, B. (2013). An analysis of the self-identification of Algerian novelist Mouloud Feraoun and Yasmina Khadra and their French education. *The Pennsylvania State University*, 213-249.

Fischbach, M. R. (2008). Khadra, Yasmina (Muhammad Moulessehou) (1955-). *Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*, 2, Thomson Gale.

Gökgöz, T. (2017). Frankofon Cezayir edebiyatında Yasmina Khadra ve edebi kişiliği. O. Düzgün, H. Yılmaz, A. Aldyab, M. S. Gür, A. Işıdan (Ed.), *Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat) Bildiri Kitabı 2* içinde (173-180. ss.), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Gökgöz, T. (2018). *Bağımsızlık sonrası Cezayir'de edebi ve kültürel çevre (1962-2016)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gördebil, M. (2019). Amin Maalouf'un "Tanios Kayası" adlı romanının teknik ve tematik açıdan incelenmesi. *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, 2(2), 181-218.

Harmancı, H. (2013). Abdurrahman Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk adlı romanının teknik yönden incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 67-96.

Hıdır, M. S. (1967). *el-Edebu'l- Cezâiruyyu'l-Mu'âsır*. Menşurâtu'l-Mektebeti'l-'Asriyye.

Karahancı, İ. (2016). Üslup belirleme girişimlerine dil verileri üzerinden yaklaşmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 154-161.

Khadra, Y. (2016). *Kaddafi'nin son gecesi*. (Çev: A. Haddeler), Bal Yayınları.

- Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekân kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 91-106.
- Önal, M. (2008). Edebî dil ve üslup. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36), 23-47.
- Şengül, M. B. (2010). Romanda mekân kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 528-538.
- Tekin, M. (2019). *Roman sanatı*. Ötüken Neşriyat.
- Tepebaşılı, F. (2019). *Roman incelemesi*. Çizgi Kitabevi.

EXTENDED SUMMARY

The real name of Yasmina Khadra, an Algerian novel and storywriter, is Mohammed Mulessehul. The author, who was born in 1955 in Kinadsa, in Bashar province in the southwest of Algeria, belongs to a nomadic family. Due to his father's military background, he was enrolled in a military school when he was 9 years old. His inclination towards literature and writing started when he was at this school. The author, who worked in the Algerian army for a long time, started to publish his articles in the 80's. However, due to the military censorship inflicted on him between 1978 and 2000, he started using the pseudonym "Yasmina Khadra", which was the name of his wife. The author stated that after these statements by his wife, he decided to use this nickname because of the love he felt for his wife and the respect he had for the Algerian woman. The writer, who has been interested in writing since his childhood, wrote many works throughout his literary life. Khadra, who served in the military up to the age of 45, said that despite his 36-year military background, you always felt like a writer. The author, who continued to use his pseudonym even after his identity was revealed, said that the reason for this was that defending femininity was a way for him and that it was not embarrassing to recognize the power of women. He also stated that the name of the woman increased his self-respect and brought him to the same argument with the women he loved, such as his mother, wife and sister. Yasmina Khadra, who wrote his works in French, focused on war, terrorism, identity and national problems. His works, which he wrote with a fluent and understandable style, are one of the most important points showing his creativity. The author, who has been mentioned frequently with his novels, has written works that are recognized in the international arena.

Yasmina Khadra is one of the powerful pens of modern Arabic literature. It is known that the author, who is from Algeria, does literary works both in his country and in France where he immigrated. The novels written by Yasmina Khadra, who received many awards throughout her literary life, have been translated into many different languages.

*The author's works have been translated into more than forty languages, some of them have been the subject of films. Gaddafi's novel *The Last Night*, which is the subject of the study, was published in 2015, and soon became an international bestseller. In this novel, the writer conveys the last time of Libyan leader Muammar Gaddafi, who was hiding in his hometown Sirte in October 2011, with the closest ones, some parts of his extraordinary life and his anger towards the West in an impressive style. This work, which has made a tremendous impact in Europe and in*

our country, has been the subject of our study by analyzing it technically using general novel analysis methods.

Yasmina Khadra has set up a fluent plot in his novel. Time, place and characters are given in complete harmony in the novel. The writer used the "self-expression language" because he wanted to convey the message he wanted to give to the reader in a clear and easy style. In addition, although he is not a very rich staff, he has succeeded in successfully constructing the plot. In the novel, which does not have a chronological timeline, the author made the transitions between the events by using a successful method. In addition, the author, who also made use of the technique of "going back in time", aimed to give the reader the subject with a holistic perspective. Yasmina Khadra used the open and closed spaces with great care in his novel, and connected the reader to the work with detailed descriptions. The success of the author's language and style has also increased the credibility and quality of his work.